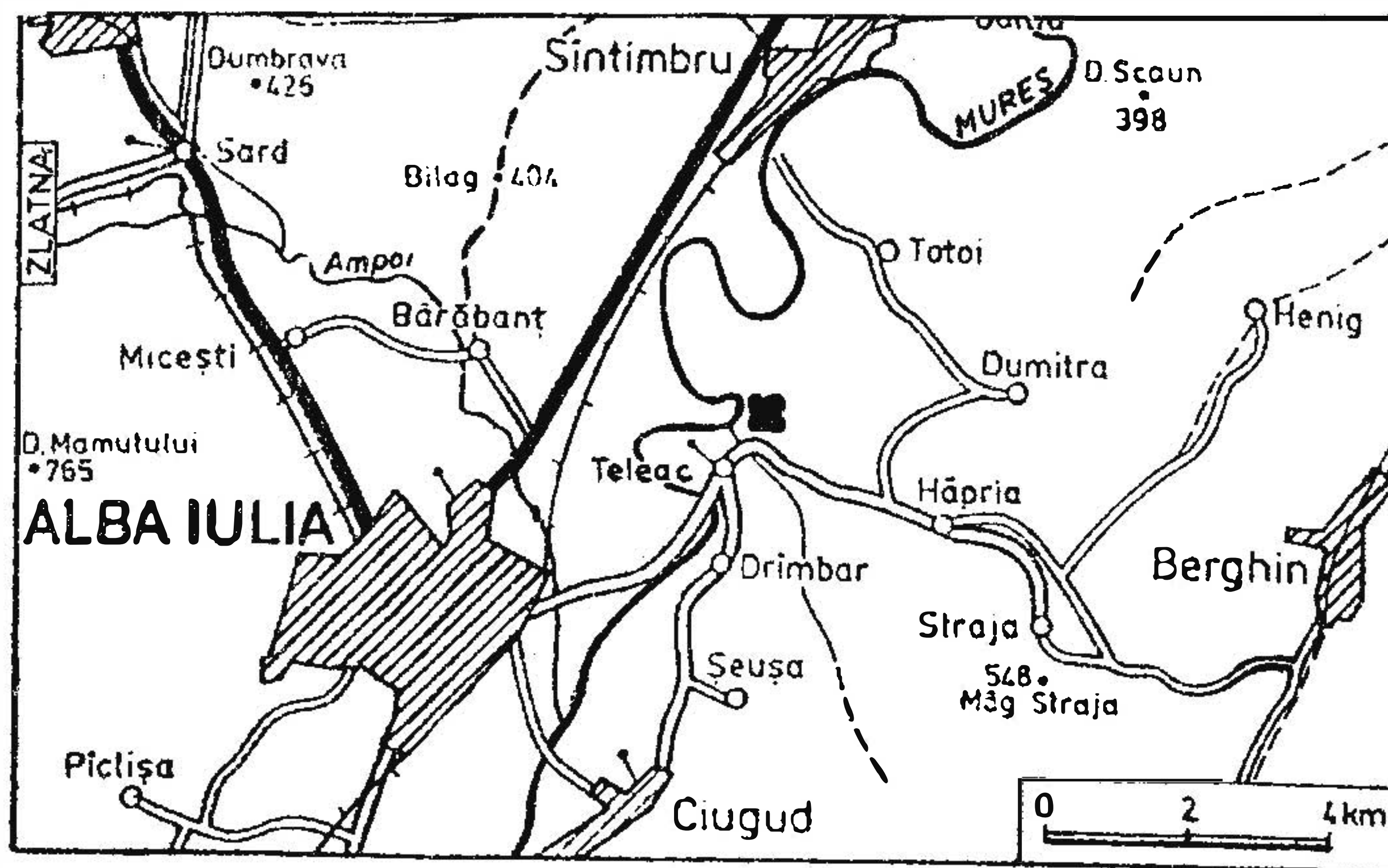

PARTICULARITĂȚI ALE AȘEZĂRII FORTIFICATE HALLSTATTIENE DE LA TELEAC (JUD. ALBA)

Caracterul primei epoci a fierului (1150- 450/400 î.Hr.), manifestat prin procesul de omogenizare a populației pe teritorii din ce în ce mai vaste și constituirea unor comunități mari, solid structurate (triburi și uniuni de triburi), instabilitatea dată de numeroasele conflicte intertribale, cât și amplificarea fenomenului migraționist, se repercutează indiscutabil asupra tipurilor de așezări fortificate din această perioadă. Astfel, după o etapă tranzitorie, intermediară, între epoca bronzului și cea a fierului (Ha.A1/sec. XII), pătrunderea purtătorilor celor două mari complexe culturale: cu ceramică canelată și ceramică imprimată în sec.XI î.Hr. (Ha.A2)- sec. X î.Hr. (Ha.B1), marcând începutul epocii fierului (Vasiliev 1986-1987, 65; 1989, 84; 1995, 152), generează evoluția a numeroase așezări fortificate pe întreg teritoriul României.

Pl.I. Plasarea geografică a așezării fortificate de la Teleac

Aria de interes a lucrării de față se restrânge asupra Transilvaniei, teritoriu de manifestare a culturii Gava-Holihady. Debutul acesteea în zonă implică și ridicarea uneia dintre cele mai mari fortificații, aparținând epocii, cea de la Teleac. Importanța pe care o prezintă această așezare fortificată rezultă din suprafața ocupată (aproximativ 30 ha) - fiind cea mai întinsă din spațiul intracarpatic -, din descoperirea celor trei niveluri de locuire cu un bogat inventar, indispensabil unor analogii cronologice cu alte așezări, cât și prin particularitățile ce le prezintă sistemul defensiv.

În ceea ce privește amplasarea geografică, fortificația se găsește pe dealul Grușet, în teritoriul satului Teleac, mai precis la NNE de acesta (Vasiliev, Aldea 1984, 49; Vasiliev și colab. 1991, 12). Pentru o mai bună localizare, trebuie menționat faptul că satul Teleac se află pe malul stâng al Mureșului, la 4 km est de Alba Iulia (Berciu, Popa 1962, 353; 1964, 71) (Pl.I). Punctul cel mai înalt al platoului îl constituie un mamelon denumit "Jidovar" sau "Cetățuie". Condițiile geomorfologice au jucat un rol important în alegerea dealului Grușet ca loc de ridicare a unei ample așezări fortificate, atât prin condițiile defensive oferite, cât și prin avantajele privind habitatul. Sunt vizate pantele abrupte ce îngreunează accesul pe trei din cele patru laturi ale platoului (cele de vest, nord și sud, cu precizarea că, în antichitate latura vestică cobora până la un braț al Mureșului, astăzi colmatat) (Vasiliev, Aldea 1984, 49; Vasiliev

și colab. 1983, 155; 1991, 23).

Dezavantajele, pe care le prezintă latura de est, prin absența unor condiții naturale de apărare, au fost compensate prin ridicarea unui val-parapet (Vasiliev, Aldea 1984, 49; Vasiliev și colab. 1983, 155; 1991, 23). Orientarea dealului spre ESE-VNV și albierea spre interior a platoului implicau condiții prielnice pentru locuit, prin adăpostul contra vânturilor și o bună expunere solară (fig. 1-2). Înălțimea și amplasarea dealului facilitau supravegherea unei importante porțiuni din bazinul mijlociu al Mureșului (fig.1-2, 8).

Semnalată încă din 1953, așezarea fortificată de la Teleac a fost cercetată sistematic în anii 1959-1962 de către Kurt Horedt, Ion Berciu și Alexandru Popa, iar ulterior, între 1978-1987, pentru o mai bună cunoaștere a sa, de către Valentin Vasiliev, Ioan Al. Aldea și Ilie Ciugudean. În urma săpăturilor au fost identificate trei niveluri de locuire datând din Ha.B1- Ha.D și care indică evoluția de la o locuire sporadică, mai intensă în partea de NE a platoului (nivel I), la o locuire extinsă pe toată suprafața așezării (nivel II și mai ales nivel III) (Vasiliev și colab. 1991, 33). Lucrarea de față, însă, se limitează doar la informațiile privind sistemul de fortificație.

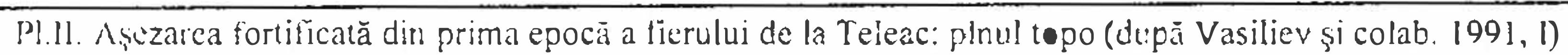
Atenția cea mai mare a locuitorilor hallstattieni de la Teleac s-a îndreptat asupra barării laturii de ENE, cea mai ușor accesibilă. Încă de la primele cercetări era semnalată existența a două valuri, fiecare cu câte un șanț de apărare în față (Horedt și colab. 1962, 354-355; Berciu, Popa 1964, 73-74) (Pl.II, fig.3-4). Deși, inițial cele două valuri de apărare au fost considerate contemporane, săpăturile din 1978-1987 au reliefat scopul lor defensiv independent, primul val fiind contemporan cu nivelul I de locuire, iar al doilea cu nivelurile II-III.

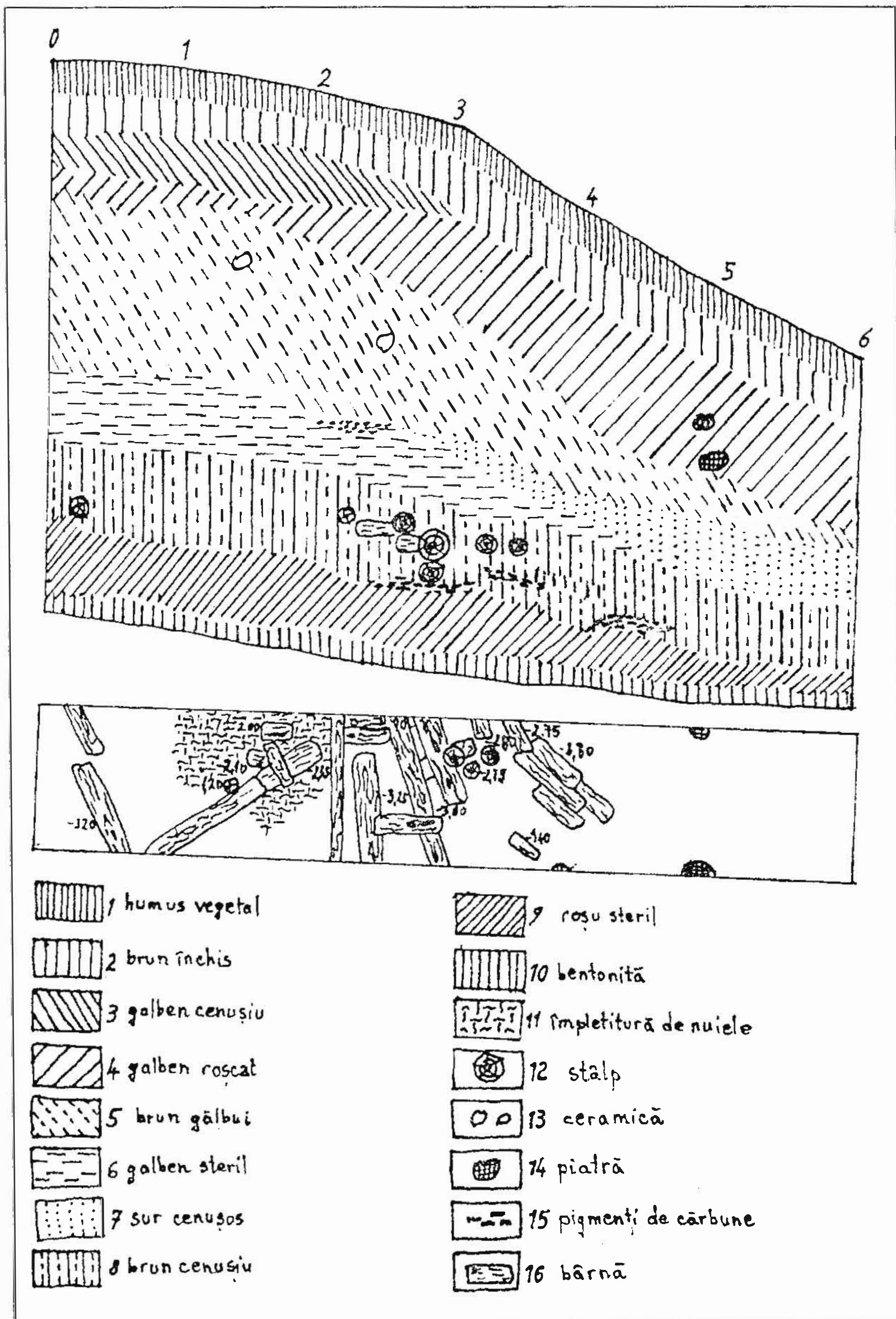
Primul val, de dimensiuni mai modeste, atât ca înălțime cât și ca lungime (220 m), barează doar o treime din lungimea laturii de ENE (Pl.II și fig.3-4). El aparținea unui prim sistem defensiv (contemporan primului nivel de locuire) ce înconjura Jidovarul (punctul cel mai înalt al așezării) și ale cărui urme au fost indicate și de supraînălțarea botului unei terase, la 200 m spre vest de acesta (fig.5). Funcția acestei prime fortificații era aceea de refugiu, în caz de pericol, a locuitorilor din imediata vecinătate (Vasiliev și colab. 1991, 24-25).

Al doilea val, cu o lungime de 683 m, barează toată latura, fiind denumit "val-parapet" (Vasiliev și colab. 1991, 24) (fig.4-5). El este prevăzut cu o poartă de acces, iar în colțul de SE cu un bastion, plasat pe cel mai înalt punct al așezării (Jidovar). Prin întinderea sa, dovedește necesitatea fortificării întregului perimetru al platoului Grușet, într-un sistem unitar, mai eficace, chiar dacă accentul este pus pe această zonă vulnerabilă. Un rol important, în cercetarea valului-parapet l-a avut secțiunea a treia (S3), practică de V. Vasiliev, I. Al. Aldea, H. Ciugudean. Prin aceasta, au fost reliefate două faze de construcție a valului prin descoperirea a două straturi cu lentile de pământ ars, de culoare roșie cu urme de cărbune și de lemn, separate de un alt strat de pământ galben steril (Vasiliev, Aldea 1984, 51; Vasiliev și colab. 1983, 155; 1991, 26; Pl.II).

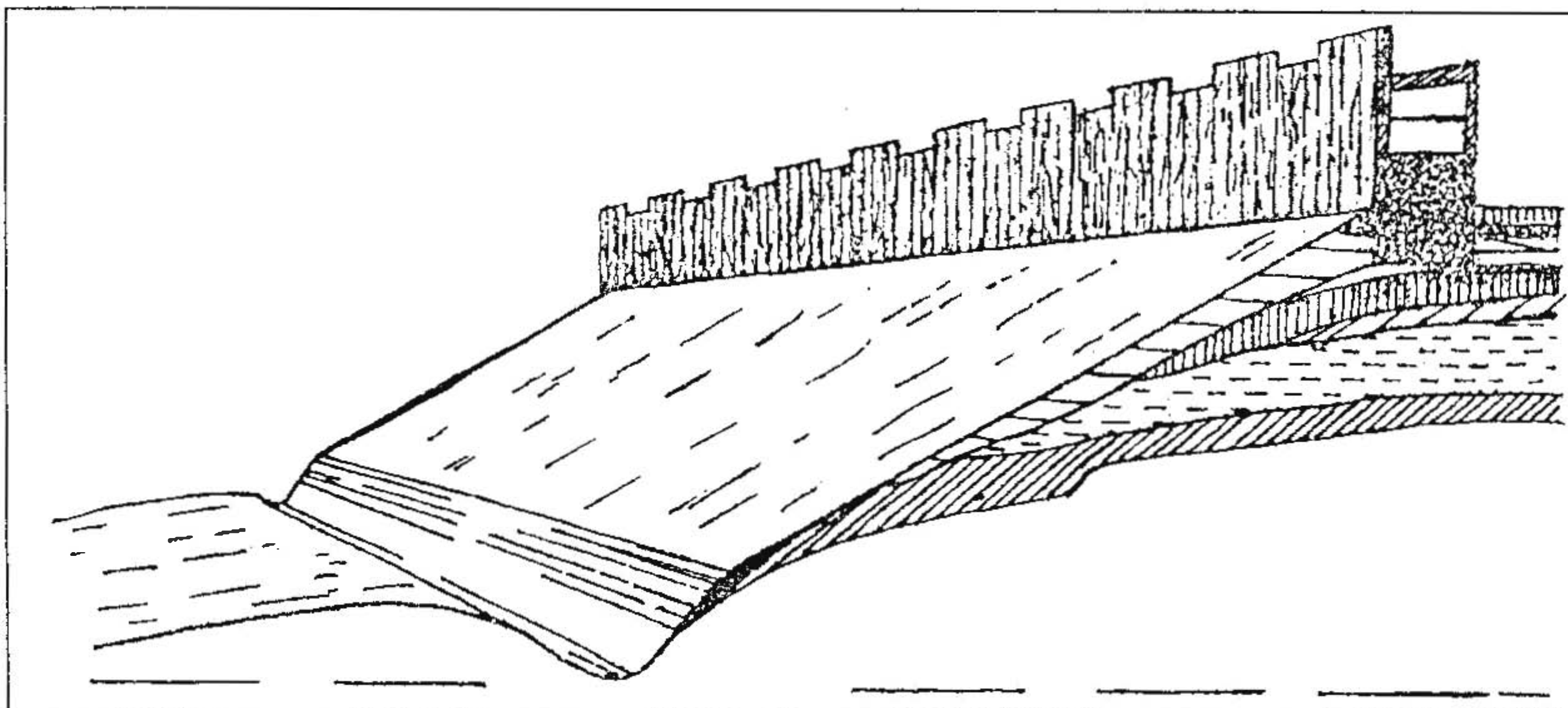
Contrar opiniilor mai vechi, conform cărora aceste lentile ar reprezenta "*Schlackenwal*"-ul întâlnit la mai toate fortificațiile hallstattiene, urmele de arsură corespund substrucției palisadelor ridicate în două faze succesive. În prima fază, contemporană nivelului II de locuire, a fost efectuată o ușoară supraînălțare a botului terasei, la care a fost adăugată o palisadă de lemn și pământ. În urma arderii fortuite a acesteia, a urmat o nouă supraînălțare, corespunzătoare nivelului al doilea, și o nouă palisadă, arsă la rândul ei (Vasiliev, Aldea 1984, 51; Vasiliev și colab. 1983, 156-157; 1991, 26). Modul de construcție al palisadei a putut fi precizat prin descoperirea (într-o casetă executată lângă S3) rămășițelor substrucției, arse incomplet, aparținând fazei a doua de construire. Din studierea acestora a rezultat că era vorba de un sistem de bârne dispuse în casete (Vasiliev, Aldea 1984, 51; Vasiliev și colab. 1991, 26, 140). Înălțarea valului a fost făcută, atât cu pământul rezultat în urma săpării șanțului din față sa, cât și prin împingerea pământului din interiorul așezării (Vasiliev și colab. 1983, 157).

Bastionul din colțul de SE, ridicat pe Jidovar, în punctul de întâlnire a laturii de est cu cea de sud, a fost înălțat din bârne dispuse orizontal, în trepte, sprijinite pe stâlpi și bârne așezate în casete (Pl.III). Vârful placat cu pietre dovada existenței unei construcții de lemn, probabil un turn cu rol de dublare a palisadei (Vasiliev și colab. 1991, 27, pl.IV/1,2; fig. 6/1).

Pl.III. Substrucția turnului de pe Jidovar (după Vasilev și colab. 1991, IV/2)

Pl.IV. Propunere de reconstituire a fortificației de pe latura de ENE (după Vasilev și colab. 1991, 31)

Pl.V. Propunerea de reconstituire a fortificației așezării de la Teleac (după Vasilev și colab. 1991)

Poarta de pe latura de ENE, constituie punctul cel mai vulnerabil al acesteea, motiv pentru care capetele șanțului întrerupt aici sunt orientate spre exterior, fiind flancat astfel drumul de acces (Vasilev

și colab. 1991, 28) (fig.7). Prin supraînălțarea valului-parapet s-a realizat o diferență de nivel (între coama-val și icul șanțului) considerabilă, dar neuniformă: în capătul de SE, aceasta fiind de 9,5 m, iar în celălalt capăt de 6,9 m. Prin adăugirea palisadei, estimată la 3-3,5 m, ar rezulta un sistem defensiv cu o înălțime de 10-13 m (Vasiliev și colab. 1991, 27-28, 31) (pl.IV).

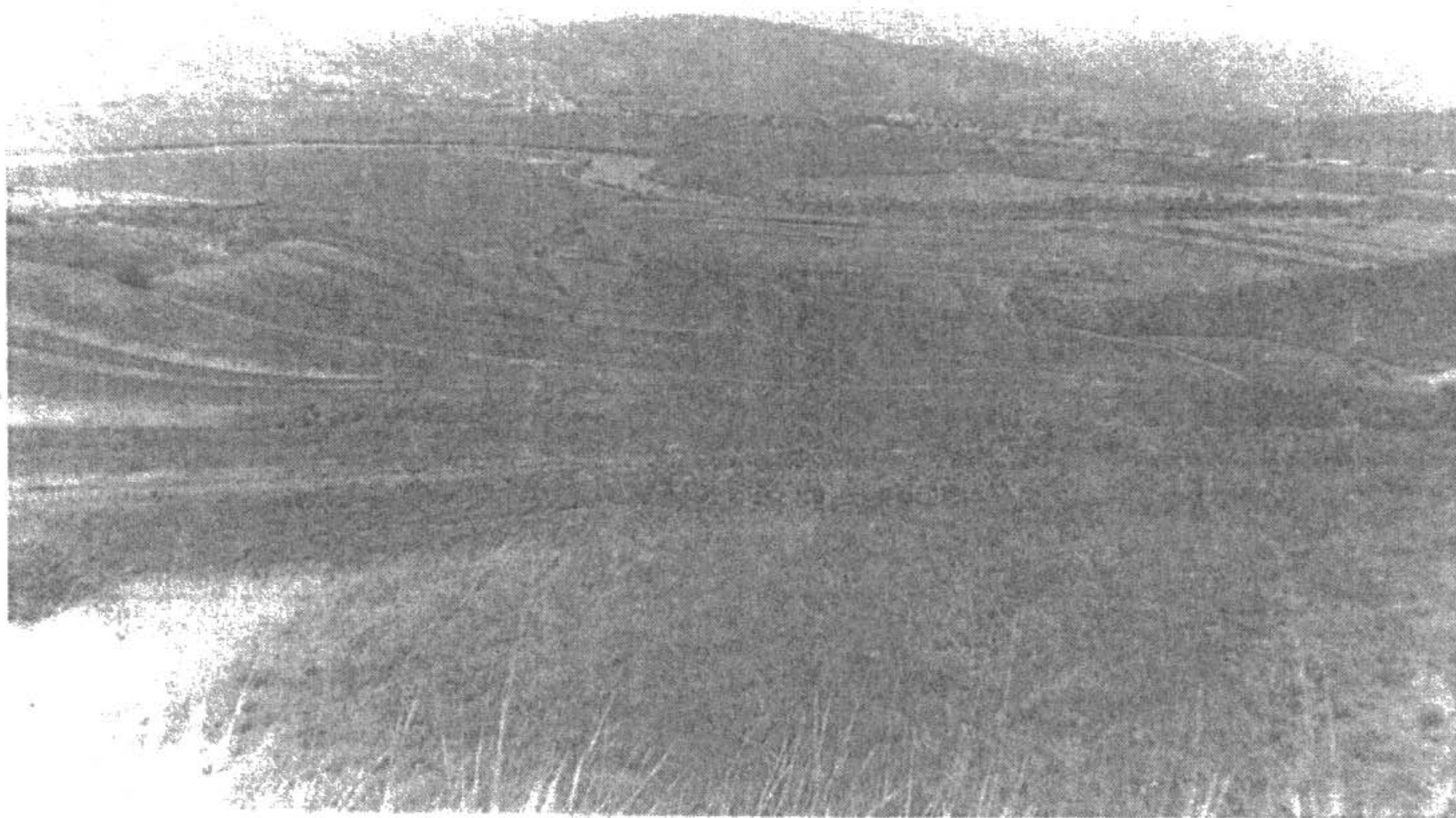

Fig.1. Zona centrală și de SV a așezării (vedere de pe Jidovar)

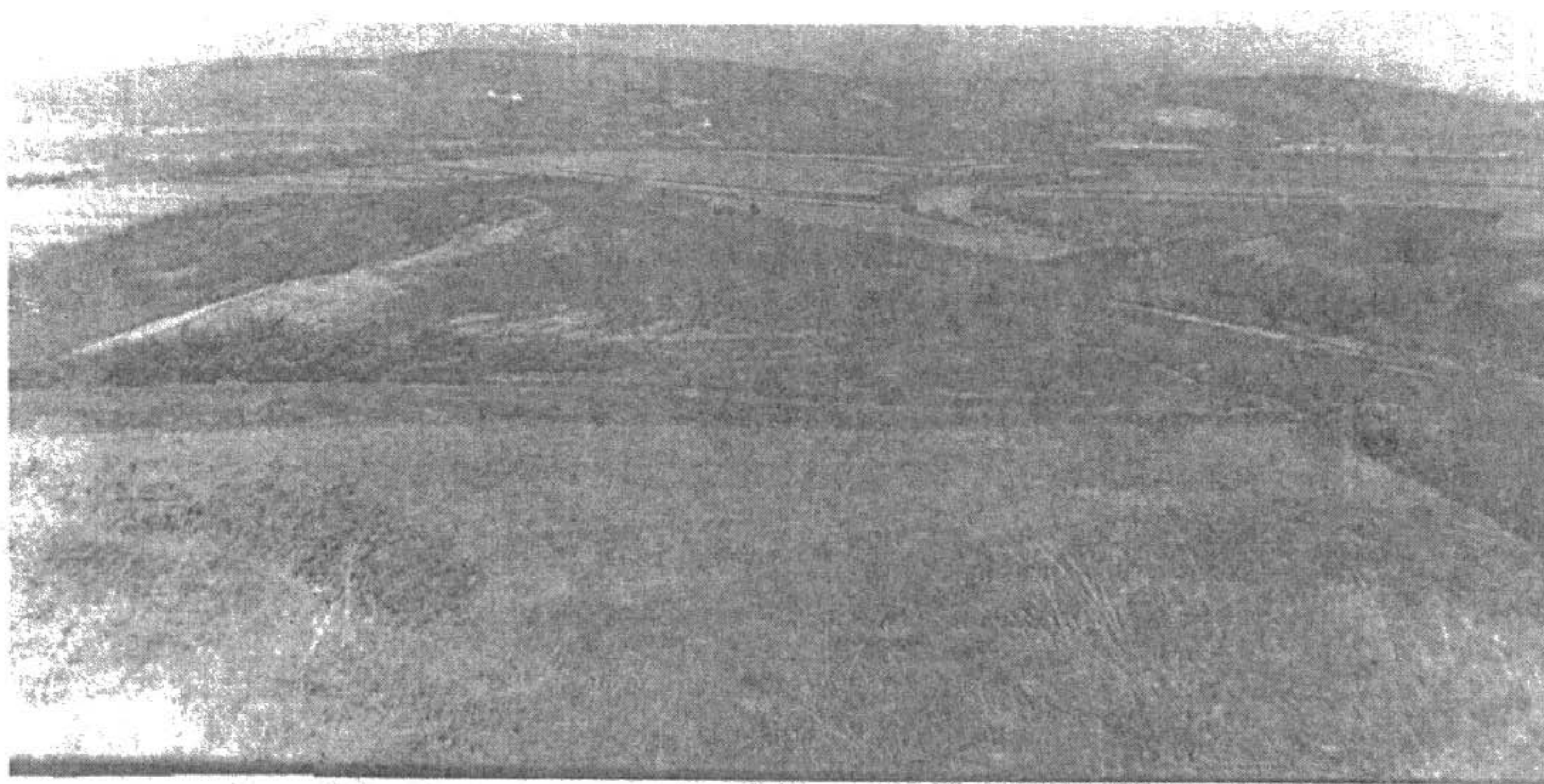

Fig.2. Zona de NE a așezării (vedere de pe Jidovar)

Pe celelalte laturi, ținând cont de avantajele naturale, efortul pentru înălțarea unui element de fortificație a fost mult mai modest.

Pe latura de S, lungă de 680 m, cu un abrupt accentuat, au fost depistate cele două faze de supraînălțare, precum și un al doilea bastion în punctul numit "Dâmbul Lobonțului". Acesta avea un important rol defensiv prin plasarea în apropierea porții de pe această latură (Vasiliev și colab. 1991, 28-29) (Pl.I; fig.8).

Latura de N, cu o lungime de 292 m, prezentând o pantă accentuată, a dovedit un sistem defensiv asemănător celui de pe latura de S, fiind localizate și aici cele două faze de construcție (Vasiliev și colab, 1991, 29-30).

Latura de V, din cauza numeroaselor alunecări de teren ce au avut loc între timp, nu mai păstrează nici o urmă de fortificare. Totuși, este exclus ca ea să nu fi existat (Vasiliev și colab., 1991, 30).

De menționat ar fi și lipsa urmelor de palisadă pe aceste trei laturi (de nord, sud și vest). Cu toate acestea, nu este admisă existența valului fără elementul său superior cel mai eficace; în opinia cercetătorilor, palisada, care constituia o justificare a efortului de ridicare a valului, însăși prezența acestuia implicând existența unei palisade (Vasiliev și colab. 1991, 20; Vasiliev 1995, 148). Pe aceste laturi palisadele ar fi avut un aspect simplu, constând într-o ancorare ușoară, prin intermediul unor pari înfiți la o anumită distanță (Vasiliev și colab. 1991, 29).

Fig.3. Valul mic și valul-parapet de pe latura de ENE

Fig.4. Valul mic și valul-parapet văzut de la poarta de pe latura de ENE

Având în vedere stratul deosebit de gros de cultură (în unele locuri atingând 3 m), repartizat în

trei niveluri, s-a putut stabili cronologia aşezării fortificate, precum şi cea a fazelor de ridicare a sistemului defensiv. A

la sfârşitul Ha.B2 (sec. IX î.Hr.) (Vasiliev şi colab. 1991, 117). Prima fază de construire a valului parapet (nivel II de locuire) se încadrează între sfârşitul Ha.B2, pe toată durata Ha.B3, poate chiar începutul Ha.C, deci sec. VIII-VII î.Hr. (Vasiliev şi colab. 1991, 120). A doua fază a valului parapet corespunde nivelului III de locuire, datat în Ha.C - început de Ha.D (sec. VII-VI î.Hr.) (Vasiliev şi colab. 1991, 124).

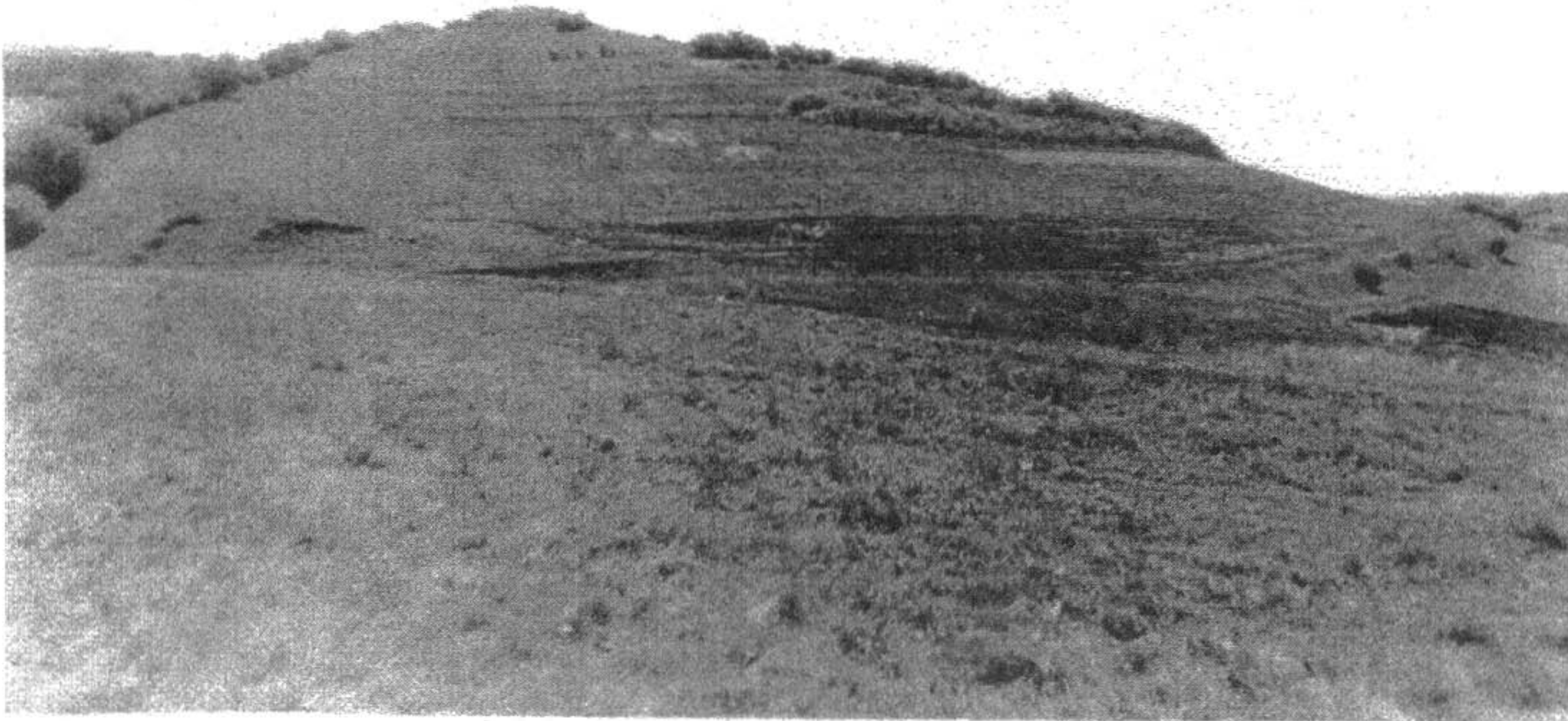

Fig.5. Zona fortificată în prima fază de locuire

Fig.6. Urmele bastionului de pe Jidovaru

Ținând cont de cele prezentate, se pot stabili anumite particularități ale aşezării fortificate de la Teleac, analizând comparativ situația altor cetăți hallstattiene din zona intracarpatică.

Pornind de la criteriul geomorfologic, au fost stabilite mai multe tipuri de așezări, în funcție de formele de relief uzitate: așezări plasate pe înălțimi izolate și așezări plasate în ramificațiile unor dealuri sau boturi de deal (Vasiliev și colab. 1991, 19; Vasiliev 1995, 147). Așezarea de la Teleac aparține celei de-a doua categorii, alături de cea de la Ciceu-”Corabia”, zona dispunând de trei pante abrupte. Desigur, amplasarea respectivă este dependentă de condițiile specific regionale în care se găsea comunitatea respectivă. Astfel, se explică și așezarea diferențiată în zona surselor de apă.

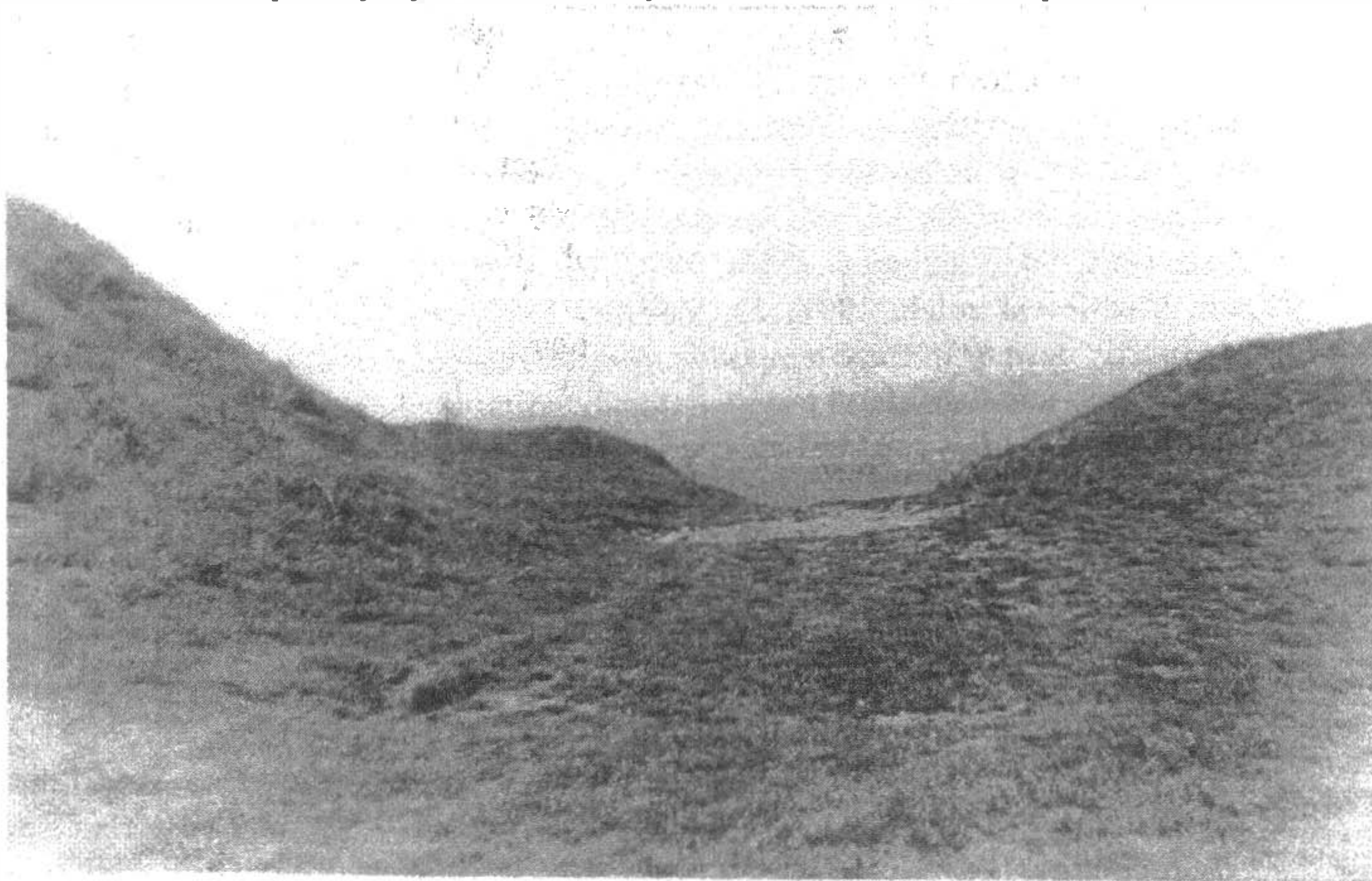

Fig.7. Poarta de la latura de ENE

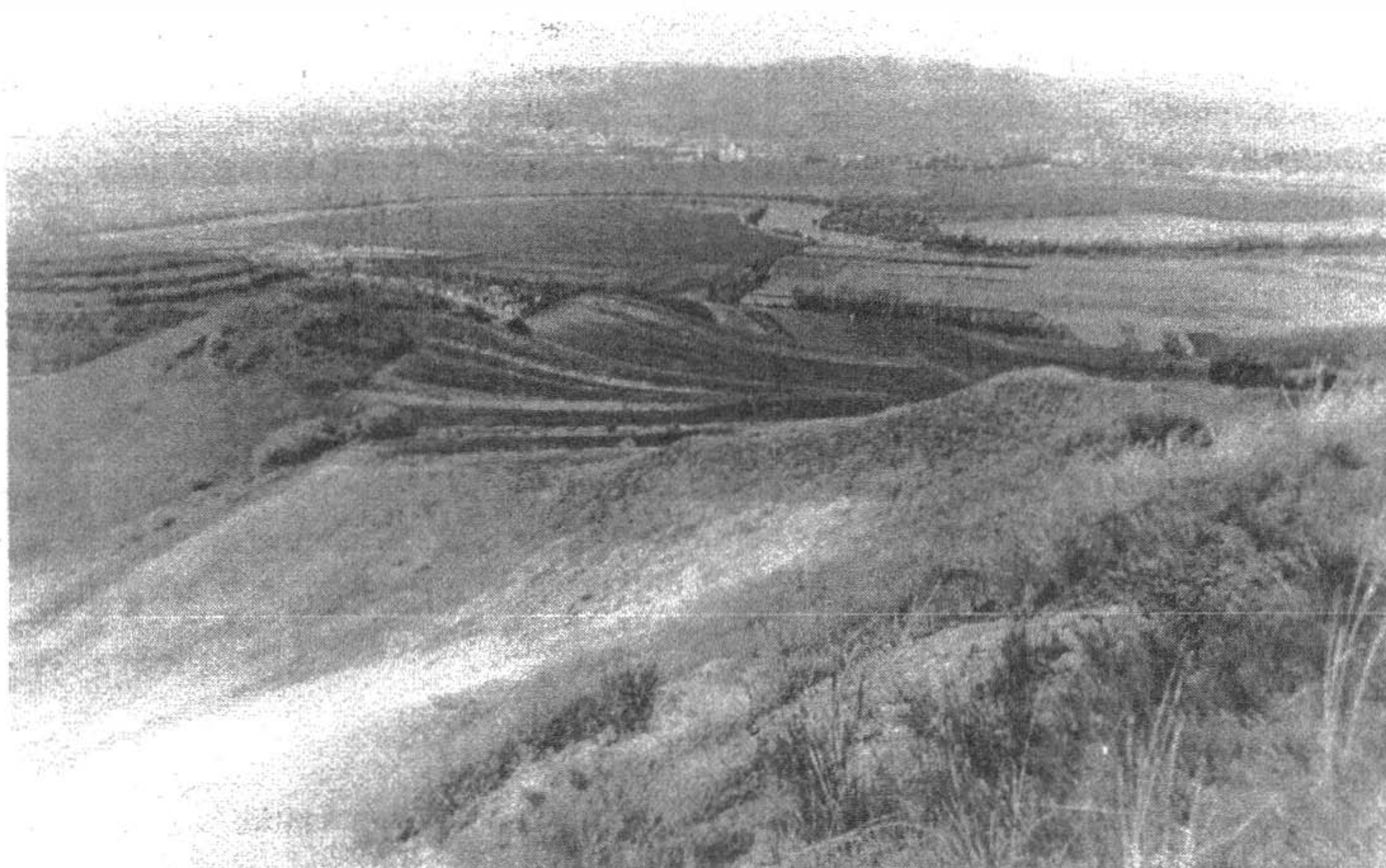

Fig.8. Latura de S a fortificației cu Dâmbul Lobonțului și Dâmbul Popii

Apropierea Mureșului de dealul Grușet are o importanță deosebită asupra conceperii sistemului defensiv. Pe lângă faptul că Mureșul constituia o importantă arteră de comunicație, brațul său actual colmatat, ce curgea la poalele laturei de vest, a avantajat sistemul de apărare. De altfel, comunitățile

hallstattiene valorificau din plin condițiile oferite de relief. În raport direct cu acesta era conceput planul aşezării, erau adaptate tehnicile de construcție și elementele de fortificație. Cazul Teleacului este concludent în acest sens. Dacă inițial, având în vedere și disponibilitățile comunității tribale, a fost valorificat doar punctul cel mai înalt, Jidovarul, pentru care a fost ridicat valul mic, ulterior, odată cu cerințele timpului, a fost amenajat un vast sistem defensiv ce închidea întreg platoul Grușet. Iată, deci, un caz aparte de evoluție a sistemului de fortificare. Având în vedere funcția îndeplinită, se vorbește de fortificații de refugiu, cum ar fi cele de la **Dej** (jud. Cluj) (Vasiliev și colab. 1991, 21; Vasiliev 1995, 18, 150), **Sărățel** (jud. Bistrița Năsăud) (Vlassa, Dănilă 1962, 346; Vasiliev și colab. 1991, 21; Vasiliev 1995, 150); **Subcetate** (jud. Hunedoara) (Vasiliev, Andrițoiu 1985, 35; Vasiliev și colab. 1991, 21; Vasiliev 1995, 44, 150), dar și de aşezări fortificate locuite foarte mult timp: **Ciceu-Corabia** (jud. Bistrița Năsăud) (Vasiliev, Gaiu 1980, 37; Vasiliev și colab. 1991, 21; Vasiliev 1995, 103, 150), **Mediaș** (jud. Sibiu) (Zaharia 1961, 94; Vasiliev și colab. 1991, 21; Vasiliev 1995, 150), **Bozna** (jud. Sălaj) (Vasiliev 1993, 66; Vasiliev și colab. 1991, 21; Vasiliev 1995, 68, 150). Fortificația de la Teleac îndeplinește ambele funcții, desigur în etape temporale diferite. Începând ca și fortificație de refugiu, ea evoluează spre o aşezare permanentă cu un sistem defensiv unitar și eficient. Elementul său original îl constituie valul-parapet (cel mai important element de fortificație ridicat în epoca hallstattiană în spațiul intracarpatic. Desigur, valuri de o mai mare amploare, pe o anumită latură, comparativ cu celelalte ce ofereau condiții naturale prielnice, sunt întâlnite și la alte fortificații: Subcetate, Ciceu-”Corabia”, Șona, Bozna, fiind indicată și aici, prin urmele de arsură din interior, existența a două faze de construcție (Vasiliev, Gaiu 1980, 35, 37; Vasiliev, Andrițoiu 1985, 31; Vasiliev 1993, 46; Vasiliev 1995, 126, 151). Totuși, valul de la Teleac rămâne unul distinct, prin mărime și modalitatea de elevare (are numai pantă exterioară, fiind realizat prin supraînălțarea întregii terase) (Vasiliev și colab. 1991, 24).

Un alt element caracteristic, chiar dacă el este întâlnit și la Subcetate (Vasiliev, Andrițoiu 1985, 31), îl prezintă ridicarea bastioanelor cu rol defensiv deosebit de important și anume acela de a flanca porțile. În aşezarea de la Teleac au fost descoperite două porți pe laturile de ENE și S care, asemenea fortificației de la Subcetate (Vasiliev, Andrițoiu 1985, 31; Vasiliev 1995, 36, 151), prezentau o modalitate eficientă de apărare prin răsfrângerea laturilor spre exterior și prin posibila existență a unor turnuri defensive.

Ridicarea amplei fortificații de la Teleac (Pl.V) este dovada implicării unui potențial uman și material deosebit, comparativ cu cel al altor comunități contemporane. Caracterul de centru tribal, specific de altfel tuturor aşezărilor fortificate, implică, însă, o arie de stăpânire mai mare, la înălțarea sistemului defensiv participând, nu numai locuitorii din aşezarea eponimă, ci și din zona învecinată. Aceasta sugerează și existența unei ”puteri centrale” cu rol de coordonare (Vasiliev și colab. 1991, 144).

Prin funcționarea sa, extinsă în timp, aşezarea fortificată de la Teleac este contemporană cu alte aşezări din Transilvania: **Mediaș** (Ha.B1-început Ha.C), **Ciceu-”Corabia”**, **Bozna**, **Dej** (Ha.B2-Ha.C); **Șona**, **Sărățel** (Ha.B3-Ha.C); **Subcetate** (Ha.B2-început Ha.D) (Vasiliev 1983, 53; 1993, 66; 1995, 18, 29, 43, 67, 102, 152-153).

Dacă începutul aşezării de la Teleac este legat, ca și al celorlalte, de pătrunderea purtătorilor culturii Gava, deci de începutul propriu-zis al primei epoci a fierului, sfârșitul său este determinat de infiltrarea elementelor scitice (începutul sec. VI î.Hr.) Se încheie astfel, existența uneia din cele mai mari fortificații din epoca hallstattiană din România, a cărei importanță la cunoașterea primei vârste a fierului este incontestabilă.

PAULA MAZĂRE

Universitatea "1 Decembrie 1918"

Alba Iulia

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- Berciu, Popa 1964 - I. Berciu, Al. Popa, *Așezarea hallstattiană fortificată de la Drâmbar-Teleac*, în *Apulum*, V, 1964, 71-92.
- Horedt
și colab. 1962 - K. Horedt, I. Berciu, Al. Popa, *Săpăturile de la Teleac*, în *Materiale și Cercetări Arheologice*, VIII, 1962, 353-358.
- Vasiliev, Gaiu 1980 - V. Vasiliev, C. Gaiu, *Așezarea fortificată din prima vârstă a epocii fierului de la Ciceu-Corabia, jud. Bistrița-Năsăud*, în *ActaMN*, XVII, 1980, 31-63.
- Vasiliev 1983 - V. Vasiliev, *Probleme ale cronologiei Hallstattului în Transilvania (I)*, în *ActaMN*, XX, 1983, 33-55.
- Vasiliev
și colab. 1983 - V. Vasiliev, I. Al. Aldea, H. Ciugudean, *Cercetări în așezarea fortificată din prima vârstă a fierului de la Teleac (jud. Alba)*, în *Materiale și Cercetări Arheologice*, 1983, 155-158.
- Vasiliev, Aldea 1984 - V. Vasiliev, Al. I. Aldea, *Note despre așezarea fortificată din prima epocă a fierului de la Teleac (jud. Alba)*, în *ActaMN*, XXI, 1981, 49-55.
- Vasiliev,
Andrițoiu 1985 - V. Vasiliev, I. Andrițoiu, *Note despre așezarea fortificată hallstattiană de la Subcetate, jud. Hunedoara*, în *Apulum*, XXII, 1985, 31-36.
- Vasiliev 1986-1987 - V. Vasiliev, *Probleme ale cronologiei Hallstattului pe teritoriul României (II)*, în *Sargeția*, XX, 1986-1987, 64-80.
- Vasiliev 1989 - V. Vasiliev, *Problèmes de la chronologie du Hallstatt sur la teritoire de la Roumanie*, în *Apulum*, XXV, 1989, 83-102.
- Vasiliev
și colab. 1991 - V. Vasiliev, I. Al. Aldea, H. Ciugudean, *Civilizația dacică timpurie în aria intracarpatică a României. Contribuții arheologice: așezarea fortificată de la Teleac*, Cluj-Napoca, 1991, 242 p.
- Vasiliev 1993 - V. Vasiliev, *Așezarea fortificată din prima epocă a fierului de la Bozna (jud. Sălaj)*, în *Ephemeris Napocensis*, III, 1993, 43-67.
- Vasiliev 1995 - V. Vasiliev, *Fortifications de refuge et établissements fortifiés du premier âge du fer en Transylvanie*, București, 1995, 154 p.
- Vlassa, Dănilă 1962 - N. Vlassa, Șt. Dănilă, *Săpăturile arheologice de la Sărățel (com. Sărata, r. Bistrița, reg. Cluj)*, în *Materiale și Cercetări Arheologice*, VIII, 1962, 341-346.
- Zaharia 1961 - E. Zaharia, *Remarques sur la Hallstatt ancien de Transylvanie. Fouilles et trouvailles de Mediaș. 1958*, în *Dacia*, NS, IX, 83-104.

PARTICULARITĂȚI DE L'ÉTABLISSEMENT FORTIFIÉ HALLSTATTIENNE
DU TELEAC

RÉSUMÉ

Le sujet de l'article présent est constitué par la soulignation des particularités du système défensif de l'établissement fortifié du Teleac. Placée sur la colline Grușet, au territoire du village Teleac, au bord gauche de Mureș, à 4 km d'Alba Iulia, la fortification lie son début de l'arrivée des tribus Gava-Holihady (le Xe siècle a.J.Ch./Ha.B1) et finit le même temps que la pénétration dans la région des groupes scytiques (le VIe siècle a.J.Ch./Ha.D).

Caractéristiques sont les deux vallums, sur la côté ENE. Ils indiquent les deux systèmes défensifs, à double fonctionnalité - de refuge et d'établissement fortifié permanent qui y ont évolué au long des trois étapes de construction:

I - Ha.B1-la fin Ha.B2 (sec. IX-X a.J.Ch.)

II- La fin Ha.B2-Ha.C (sec. VIII-VII a.J.Ch.)

III-Ha.C-le début Ha.D (sec.VII-VI a.J.CH.)

Le vallum-"parapet" constitue l'élément défensif original aussi par la modalité de la construction. Aussi spécifique sont les bastions du flanc des deux côtés, le côté ENE et S, aussi que celui situé au point le plus haut de l'établissement, Jidovar.

Contemporain avec d'autres établissements fortifiés du hallstatt de Transylvanie - Mediaș, Ciceu-"Corabia", Bozna, Dej, Șona, Sărățel, Subcetate - l'établissement de Teleac a une existence plus lointaine. Il est le plus grand établissement fortifié de l'intérieur de l'arc carpathique (environ 30 ha.).

EXPLICATION DES FIGURES

- Fig. 1. La zone centrale et de SE de l'établissement fortifié de Teleac (panorama de Jidovar).
- Fig. 2. Le côté de NE de l'ablisement fortifié (panorama de Jidovar).
- Fig. 3. Le côté de ENE de la fortification: le vallum-"petit" et le vallum-"parapet".
- Fig. 4. Le vallum-"petit" et le vallum-"parapet" (panorama de la porte de ENE).
- Fig. 5. La fortification de refuge autour de Jidovar (le niveau I d'habitation - Ha.B1-Ha.B2).
- Fig. 6. Le bastion du point Jidovar.
- Fig. 7. La porte du côté de ENE.
- Fig. 8. Le côté S de la fortification, "Dâmbul Lobonțului", Dâmbul Popii" (panorama de Jidovar).

- Pl. I. La position géographique de l'établissement fortifié de Teleac.
- Pl. II. L'établissement fortifié de Hallstatt de Teleac: le projet topo (après Vasiliev et les colab. 1991, I).
- Pl. III. Soustrouction de la tour de Jidovar (après Vasiliev et les colab. 1991, IV/2).
- Pl. IV. La proposition de reconstruction de la fortification sur la côté de ENE (après Vasiliev et les colab. 1991, 51).
- Pl. V. La fortification de l'établissement de Teleac - la proposition de reconstruction (après Vasiliev et les colab. 1991, IX).